

Тема3. ДЕРЖАВНИЙ НАГЛЯД І ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА СТАНОМ ОХОРОНИ ПРАЦІ

- 3.1 Органи державного нагляду та їх принципи
- 3.2 Права і відповідальність посадових осіб держгірпромнагляду
- 3.3 Перелік питань для здійснення планових заходів державного нагляду у сфері промислової безпеки та охорони праці
- 3.4 Загальні вимоги до здійснення державного нагляду за охороною праці
- 3.5 Порядок проведення державного нагляду за охороною праці
- 3.6 Громадський контроль

3.1 Органи державного нагляду та їх принципи

З метою забезпечення виконання вимог законів та нормативно-правових актів з охорони праці в Україні створена система державного нагляду, відомчого і громадського контролю з цих питань.

Державний нагляд за додержанням законів та інших нормативно-правових актів з охорони праці відповідно до Закону "Про охорону праці" [1] здійснюють:

- спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з нагляду за охороною праці (Держгірпромнагляд);
- спеціально уповноважений державний орган з питань радіаційної безпеки;
- спеціально уповноважений державний орган з питань пожежної безпеки;
- спеціально уповноважений державний орган з питань гігієни праці.

Органи державного нагляду за охороною праці не залежать від будь-яких господарських органів, суб'єктів підприємництва, об'єднань громадян, політичних формувань, місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування, їм не підзвітні і не підконтрольні.

Діяльність органів державного нагляду за охороною праці регулюється законами України "Про охорону праці", «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», "Про використання ядерної енергії і радіаційну безпеку", "Про пожежну безпеку", "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення", також законопроектом прийнятим Верховною Радою України у першому читанні «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування здійснення державного нагляду та контролю за додержанням законодавства про охорону праці», та іншими нормативно-правовими актами

та положеннями про ці органи, що затверджуються Президентом України або Кабінетом Міністрів України.

Згідно закона України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» державний нагляд здійснюється за принципами [2] :

- пріоритетності безпеки у питаннях життя і здоров'я людини, функціонування і розвитку суспільства, середовища проживання і життєдіяльності перед будь-якими іншими інтересами і цілями у сфері господарської діяльності;

- підконтрольності і підзвітності органу державного нагляду (контролю) відповідним органам державної влади;

- рівності прав і законних інтересів усіх суб'єктів господарювання;

- гарантування прав суб'єкту господарювання;

- об'єктивності та неупередженості здійснення державного нагляду (контролю);

- наявності підстав, визначених законом, для здійснення державного нагляду (контролю);

- відкритості, прозорості, плановості й системності державного нагляду (контролю);

- неприпустимості дублювання повноважень органів державного нагляду (контролю);

- невтручання органу державного нагляду (контролю) у статутну діяльність суб'єкта господарювання, якщо вона здійснюється в межах закону;

- відповідальності органу державного нагляду (контролю) та його посадових осіб за шкоду, заподіяну суб'єкту господарювання внаслідок порушення вимог законодавства;

- дотримання умов міжнародних договорів України;

- незалежності органів державного нагляду від політичних партій та будь-яких інших об'єднань громадян;

- наявності одного органу державного нагляду у складі центрального органу виконавчої влади.

3.2 Права і відповідальність посадових осіб Держгірпромнагляду

Свою роботу з нагляду за охороною праці Держгірпромнагляд проводить через територіальні (обласні) управління, галузеві державні інспекції охорони праці, експертно-технічні центри.

Інспектори Держгірпромнагляду мають право:

- вимагати від суб'єкта господарювання усунення виявлених порушень вимог законодавства;
- вимагати припинення дій, які перешкоджають здійсненню державного нагляду (контролю);
- відбирати зразки продукції, призначати експертизу, одержувати пояснення, довідки, документи, матеріали, відомості з питань, що виникають під час державного нагляду (контролю), відповідно до закону;
- надавати (надсилати) суб'єктам господарювання обов'язкові для виконання приписи про усунення порушень і недоліків;
- накладати штрафні санкції та вживати заходи, передбачені законом.

За невиконання вимог законодавства, а також завдання неправомірними діями збитків суб'єкту господарювання орган Держгірпромнагляду, його посадові особи несуть відповідальність згідно із законом:

- *дисциплінарна* - зауваження, догана, звільнення;
- *адміністративна* - накладення штрафу;
- *кримінальна* - за рішенням суду на осіб, з вини яких міг або виник нещасний випадок.

Збитки, завдані суб'єкту господарювання неправомірними діями посадових осіб органів Держгірпромнагляду, підлягають відшкодуванню у встановленому законом порядку.

3.3 Загальні вимоги до здійснення державного нагляду за охороною праці

Державний нагляд за законодавством про охорону праці центральний орган виконавчої влади з нагляду за охороною праці здійснює безпосередньо і через створені в установленому порядку територіальні органи.

Державний нагляд (контроль) за охороною праці здійснюється за місцем провадження господарської діяльності суб'єкта господарювання або його відокремлених підрозділів, або у приміщенні Держгірпромнагляду у випадках, передбачених законом.

Способи здійснення державного нагляду різні: вони відрізняються за типом (*плановий* або *позаплановий*), та видом (*перевірка, ревізія, обстеження, огляд, інспектування* тощо).

Планові та позапланові заходи здійснюються в робочий час суб'єкта господарювання, встановлений правилами внутрішнього трудового розпорядку.

Зупинення виробництва (виготовлення) або реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг допускається за вмотивованим письмовим рішенням керівника органу державного нагляду (контролю) чи його

заступника.

Посадовій особі органу державного нагляду (контролю) забороняється здійснювати державний нагляд (контроль) щодо суб'єктів господарювання, з якими (або із службовими особами яких) посадова особа перебуває в родинних стосунках.

У разі якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого відповідно до закону, припускає неоднозначне тлумачення прав і обов'язків суб'єкта господарювання або органу державного нагляду (контролю) та його посадових осіб, рішення приймається на користь суб'єкта господарювання.

Органи державного нагляду (контролю) та суб'єкти господарювання мають право фіксувати процес здійснення планового або позапланового заходу чи кожну окрему дію засобами аудіо- та відеотехніки, не перешкоджаючи здійсненню такого заходу.

Посадові особи органу державного нагляду (контролю) з метою з'ясування обставин, які мають значення для повноти проведення заходу, здійснюють у межах повноважень, передбачених законом, огляд територій або приміщень, які використовуються для провадження господарської діяльності, а також будь-яких документів чи предметів, якщо це передбачено законом.

Плановий чи позаплановий захід повинен здійснюватися у присутності керівника або його заступника, або уповноваженої особи суб'єкта господарювання.

Перед початком здійснення державного нагляду (контролю) посадова особа органу державного нагляду (контролю) вносить запис до відповідного журналу суб'єкта господарювання (за його наявності).

Діяльність органів державного нагляду (контролю), пов'язана зі збором інформації, метою якого є отримання відомостей про масові явища та процеси, що відбуваються у сфері господарської діяльності, не вважається заходами державного нагляду (контролю).

Під час здійснення державного нагляду (контролю) посадові особи органу державного нагляду (контролю) зобов'язані зберігати комерційну таємницю суб'єкта господарювання.

Інформація, доступ до якої обмежено законом, одержана посадовою особою органу державного нагляду (контролю) під час здійснення державного нагляду (контролю), може використовуватися виключно в порядку, встановленому законом.

Органи державного нагляду (контролю) забезпечують спеціальний режим захисту та доступу до інформації, що є комерційною таємницею,

згідно з вимогами закону.

3.4 Порядок проведення державного нагляду за охороною праці

Центральний орган виконавчої влади з нагляду за охороною праці має **право на проведення планових та позапланових перевірок**. На підставі закону України «Про охорону праці» ст. 39 інспекційні перевірки юридичних та фізичних осіб, які відповідно до законодавства, використовують найману працю (суб'єктів господарювання та / або їх об'єкти, обособлені підрозділи) **проводяться так часто і так ретельно, як це необхідно для забезпечення ефективного застосування законодавства про охорону праці**.

Планові заходи здійснюються відповідно до річних або кварталних планів, які затверджуються органом державного нагляду (контролю).

Орган державного нагляду (контролю) визначає у віднесеній до його відання сфері критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення господарської діяльності.

З урахуванням значення прийнятного ризику всі суб'єкти господарювання, що підлягають нагляду (контролю), відносяться до одного з *трьох ступенів ризику*: з високим, середнім та незначним.

Залежно від ступеня ризику органом державного нагляду (контролю) визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю).

Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення господарської діяльності і періодичність проведення планових заходів, затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням органу державного нагляду (контролю).

Залежно від ступеня ризику органом державного нагляду (контролю) визначаються переліки питань для здійснення планових заходів, які затверджуються його наказом.

У межах переліку питань орган державного нагляду (контролю) залежно від цілі заходу має визначити ті питання, щодо яких буде здійснюватися державний нагляд (контроль).

Уніфіковані форми актів, в яких передбачається перелік питань залежно від ступеня ризику, затверджуються органом державного нагляду (контролю) і публікуються в мережі Інтернет у порядку, визначеному законодавством.

Орган державного нагляду (контролю) оприлюднює критерії та періодичність проведення планових заходів із здійснення державного нагляду (контролю) шляхом розміщення інформації в мережі Інтернет у порядку, визначеному законодавством.

Щорічно орган державного нагляду (контролю) готує звіт про виконання річного плану (квартальних планів) державного нагляду (контролю) суб'єктів господарювання за попередній рік і оприлюднює його в мережі Інтернет.

Посадові особи центрального органу виконавчої влади з надзору за охороною праці можуть повідомляти про проведення інспекційної перевірки, якщо тільки не вважатимуть, що таке повідомлення може принести шкоду виконанню їх обов'язків.

Якщо під час проведення перевірки будуть виявлені порушення, посадова особа центрального органу виконавчої влади з нагляду за охороною праці становить обов'язкове до виконання припис.

Заборона виконання робіт або експлуатації об'єктів, обмеження виробництва, здійснюється, згідно з приписом, у разі виявлення порушень законодавства про охорону праці, що створює безпосередню загрозу здоров'ю або безпеки працівників.

Юридичні або фізичні особи, які відповідно до законодавства використовують працю найманих працівників і які отримали припис посадової особи центрального органу виконавчої влади з надзору за охороною праці щодо усунення порушень законодавства про охорону праці, зобов'язані в зазначений у приписі строк усунути перешкоди і подати інформацію у письмовій формі про їх усунення.

Невиконання приписів, розпоряджень та інших розпорядчих документів органу державного нагляду (контролю) тягне за собою застосування штрафних санкцій до суб'єкта господарювання згідно із законом.

Підставами для здійснення *позапланових заходів* є:

- подання суб'єктом господарювання письмової заяви до відповідного органу державного нагляду (контролю) про здійснення заходу державного нагляду (контролю) за його бажанням;

- виявлення та підтвердження недостовірності даних, заявлених у документах обов'язкової звітності, поданих суб'єктом господарювання;

- перевірка виконання суб'єктом господарювання приписів, розпоряджень або інших розпорядчих документів щодо усунення порушень вимог законодавства, виданих за результатами проведення планових заходів органом державного нагляду (контролю);

- звернення фізичних та юридичних осіб про порушення суб'єктом господарювання вимог законодавства. Позаплановий захід у цьому разі здійснюється тільки за наявності згоди центрального органу виконавчої влади на його проведення;

- неподання у встановлений термін суб'єктом господарювання документів обов'язкової звітності без поважних причин, а також письмових

пояснень про причини, які перешкоджали поданню таких документів;

– настання аварії, смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання, що було пов'язано з діяльністю суб'єкта господарювання.

Під час проведення позапланового заходу з'ясовуються лише ті питання, необхідність перевірки яких стала підставою для здійснення цього заходу, з обов'язковим зазначенням цих питань у посвідченні (направленні) на проведення державного нагляду (контролю).

Проведення позапланових заходів з інших підстав, крім передбачених, забороняється, якщо інше не передбачається законом або міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Суб'єкт господарювання повинен ознайомитися з підставою проведення позапланового заходу з наданням йому копії відповідного документа.

Строк здійснення позапланового заходу не може перевищувати десяти робочих днів, а щодо суб'єктів малого підприємництва - двох робочих днів, якщо інше не передбачено законом.

Продовження строку здійснення позапланового заходу не допускається.

3.5 Перелік питань для здійснення планових заходів державного нагляду у сфері промислової безпеки та охорони праці

Згідно наказу від 05.11.2010 за №228 «Про затвердження уніфікованих форм актів планових перевірок суб'єктів господарювання і їх виробничих об'єктів» затвердженого Держгірпромнаглядом при планових заходах державного нагляду у сфері промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду здійснюється перевірка, а саме:

1. Діяльність суб'єкта господарювання, його фактична структура та дані щодо структурних підрозділів на відповідність установчим і реєстраційним документам.

2. Впровадженість та функціонування системи управління охорони праці.

3. Наявність служби охорони праці (призначені посадові особи).

4. Функціонування служби охорони праці.

5. Розробка та наявність положень, інструкцій та інших актів з охорони праці, що діють у межах підприємства, та встановлюють правила виконання робіт і поведінки працівників.

6. Відповідно вимогам чинних нормативно-правових актів проведення інструктажів, навчання та перевірки знань з охорони праці працівників та спеціалістів з охорони праці.

7. Освіта керівного складу, а також займані працівниками посади на відповідність кваліфікаційним вимогам, зазначеним у нормативно-правових актах з охорони праці.

8. Здійснення контролю за роботою служби охорони праці (спеціально призначеними посадовими особами).

9. Расход мінімального розміру витрат на охорону праці, що належить до валових витрат, встановленого законодавства.

10. Розробка та реалізація комплексних заходів для досягнення встановлених нормативів та підвищення існуючого рівня охорони праці.

11. Проведення аудиту охорони праці, оцінки технічного стану виробничого обладнання та устаткування, вжиття заходів щодо усунення небезпечних для здоров'я виробничих факторів.

12. Правильність та своєчасність розслідувань нещасних випадків та аварій.

13. Облік нещасних випадків та аварій.

14. Своєчасне усунення причин, що призводять до нещасного випадку.

15. Проведено декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки (у разі необхідності).

16. Наявність плану ліквідації аварії.

17. Проведення тренування персоналу відповідно до позиції плану ліквідації аварії.

18. Забезпеченість працівників суб'єктів господарювання засобами індивідуального і колективного захисту, та спецодягом.

19. Наявність необхідної проектної та технічної документації.

20. Та інше.

При господарській діяльності з виробництва вибухових матеріалів промислового призначення, фармацевтики тощо здійснюють заходи контролю за додержанням ліцензійних умов.

3.6 Громадський контроль

Громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці здійснюють професійні спілки, їх об'єднання в особі своїх виборних органів і представників.

Професійні спілки здійснюють громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці, створенням безпечних і нешкідливих умов праці, належних виробничих та санітарно-побутових умов, забезпеченням працівників спецодягом, спецвзуттям, іншими засобами індивідуального та колективного захисту. У разі загрози життю або здоров'ю працівників

професійні спілки мають право вимагати від роботодавця негайного припинення робіт на робочих місцях, виробничих дільницях, у цехах та інших структурних підрозділах або на підприємствах чи виробництвах в цілому на період, необхідний для усунення загрози життю або здоров'ю працівників.

Професійні спілки також мають право на проведення незалежної експертизи умов праці, а також об'єктів виробничого призначення, що проектуються, будуються чи експлуатуються, на відповідність їх нормативно-правовим актам про охорону праці, брати участь у розслідуванні причин нещасних випадків і професійних захворювань на виробництві та надавати свої висновки про них, вносити роботодавцям, державним органам управління і нагляду подання з питань охорони праці та одержувати від них аргументовану відповідь.

У разі відсутності професійної спілки на підприємстві громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці здійснює уповноважена найманими працівниками особа.

Уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці мають право безперешкодно перевіряти на підприємствах виконання вимог щодо охорони праці і вносити обов'язкові для розгляду роботодавцем пропозиції про усунення виявлених порушень нормативно-правових актів з безпеки і гігієни праці.

Для виконання цих обов'язків роботодавець за свій рахунок організовує навчання, забезпечує необхідними засобами і звільняє уповноважених з охорони праці від роботи на передбачений колективним договором строк із збереженням за ними середнього заробітку.

Не можуть бути ущемлені будь-які законні інтереси працівників у зв'язку з виконанням ними обов'язків уповноважених з охорони праці, їх звільнення або притягнення до дисциплінарної чи матеріальної відповідальності здійснюється лише за згодою найманих працівників у порядку, визначеному колективним договором.

Якщо уповноважені з охорони праці вважають, що профілактичні заходи, вжиті роботодавцем, є недостатніми, вони можуть звернутися за допомогою до органу державного нагляду за охороною праці. Вони також мають право брати участь і вносити відповідні пропозиції під час інспекційних перевірок підприємств чи виробництв.

Уповноважені з охорони праці діють відповідно до типового положення, що затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань праці та соціальної політики.

На підприємстві з кількістю працюючих 50 і більше чоловік рішенням

трудового колективу може створюватися комісія з питань охорони праці.

Комісія складається з представників власника, профспілок, уповноважених трудового колективу, спеціалістів із безпеки, гігієни праці і представників інших служб підприємства.

Типове положення про комісію з питань охорони праці підприємства затверджується Держгірпромнаглядом за погодженням з профспілками.

Рішення комісії мають рекомендаційний характер.

Контроль за станом умов і безпекою праці працюючих дозволяє виявити відхилення від вимог законодавства про працю, стандартів безпеки праці, якість виконання службами і підрозділами своїх обов'язків в галузі забезпечення належних умов та безпеки праці.

Ефективність контролю залежить від якості метрологічного забезпечення вимірювання параметрів небезпечних і шкідливих виробничих факторів, визначення рівня безпеки виробничого обладнання і технологічних процесів, а також коефіцієнтів безпеки праці.

Особливості правового регулювання, принципи утворення, права та гарантії діяльності визначаються Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15.09.99 № 1045. Стаття 41 Закону України «Про охорону праці» дублює статтю 21 «Повноваження професійних спілок, їх об'єднань щодо захисту прав громадян на працю та здійснення громадського контролю за дотриманням законодавства про працю» Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності».